

АВЕРІХІНАТетяна Володимирівна
t.v.averihina@mzeid.inк.е.н., доцент кафедри, Одеський
національний політехнічний
Університет**КОЛОМІНА**Ольга Борисівна
o.b.kolomina@mzeid.inк.е.н., старший викладач, Одеський
національний політехнічний
Університет**НІКУЛЬЧА**Олександра Олександрівна
sashanikulcha2015@gmail.comстудент, Одеський національний
політехнічний Університет

УДК 339.166.5:378.015

**СУТНІСТЬ, РОЛЬ ОСНОВНИХ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ
ВНЗ, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД****THE ESSENCE, THE ROLE OF THE MAIN APPROACHES TO THE FORMATION OF INTELLECTUAL
CAPITAL A HIGHER EDUCATION INSTITUTION, FOREIGN EXPERIENCE***AVERIKHINA Tetiana Volodymyrivna – PhD in Economics, Associate Professor of department, Odesa National Polytechnic University**KOLOMINA Olha Borysivna – PhD in Economics, Senior Lecturer, Odesa National Polytechnic University**NIKULCHA Oleksandra Oleksandrivna – student, Odesa National Polytechnic University*

У статті досліджені питання пов'язані з основними підходами до формування інтелектуального капіталу вузу, основні форми його підтримки на прикладі зарубіжного досвіду. Запропоновано різні підходи до трактування поняття інтелектуального капіталу. Виявлено, що основним орієнтиром, використовуючи зарубіжний досвід, реформування системи вищої освіти, в Україні пропонується використовувати нові підходи до формування інтелектуального капіталу пов'язані в першу чергу з розподілом бюджетних коштів в цій сфері, що враховують накопичений інтелектуальний потенціал вузу.

* * *

В статье исследованы вопросы связанные с основными подходами к формированию интеллектуального капитала вуза, основные формы его поддержки на примере зарубежного опыта. Предложены различные подходы к трактованию понятия интеллектуального капитала. Выявлено, что основным ориентиром, используя зарубежный опыт, реформирования системы высшего образования, в Украине предлагается использовать новые подходы к формированию интеллектуального капитала связанные в первую очередь с распределением бюджетных средств в этой сфере, учитывающие накопленный интеллектуальный потенциал вуза.

* * *

The article examines the issues related to the main approaches to the formation of the intellectual capital of the university, the main forms of its support on the example of foreign experience. Various approaches to the interpretation of the concept of intellectual capital are proposed. It is revealed that the main guideline, using foreign experience, in reforming the higher education system, in Ukraine is to use new approaches to the formation of intellectual capital associated primarily with the distribution of budget funds in this area, taking into account the accumulated intellectual potential of the university.

For Ukrainian reality, the intellectual capital of universities represents a key resource, expressed in the knowledge and competence assets of the faculty's teaching staff, in the assets of the labor market that modern higher education is oriented to, in the assets of its infrastructure, which helps to stimulate and develop scientific thought, as well as ensure effective activities of universities in accordance with the economic requirements of the market.

It is considered that foreign experience in the formation and development of intellectual capital of universities should develop in the following directions: close cooperation with the industrial and public sectors of the economy; the successful application of new scientific and practical ideas that are research in the long run and depend on both private and academic investment; financial support of the university, creation of new directions and priorities in business and economy; the central place in the development of the intellectual capital of universities is the role of the state in foreign countries and its funding research and development work.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людський капітал, структурний капітал, гранти, НДДКР**Ключевые слова:** интеллектуальный капитал, человеческий капитал, структурный капитал, гранты, НИОКР**Keywords:** intellectual capital, human capital, structural capital, grants, R&D**ВСТУП**

Конкурентні переваги та лідерство в процесі ринкових відносин базується на ефективному використанні особливих за своєю суттю нематеріальних ресурсів, які сприяють інтенсивному інноваційному розвитку, їх називають інтелектуальним капіталом.

Для дослідження інтелектуального капіталу з метою одержання економічної вигоди потрібно ідентифікувати його складові компоненти, оцінити перспективи,

роль основних підходів до його формування. Однак, багатогранність та неоднозначність тлумачення даного поняття до цього часу викликають суперечливість у підходах для з'ясування сутності та структури інтелектуального капіталу, ролі основних підходів до його формування. Означене вище спонукало до написання даної статті.

МЕТА СТАТТІ – проаналізувати основні підходи до формування інтелектуального капіталу ВНЗ України

та основні форми його підтримки на прикладі зарубіжного досвіду.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дана робота базується на працях вітчизняних і зарубіжних вчених, а також на матеріалах періодичних видань, статистичних збірниках. При проведенні дослідження використовувалися методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

У сучасних умовах розвитку економіки країни все більше значення набуває інтелектуальний капітал, тому питання його сутності, можливості відображення в обліку для цілей управління все більше привертає увагу економістів-дослідників. Це пояснюється тим, що з розвитком ринкової економіки відбувається зростання розуміння цінності інтелектуального капіталу, яка безпосередньо впливає на забезпечення конкурентних переваг. Як визначають С.М. Войт та С.Б. Холод [1], «...саме інтелектуальний капітал в сучасних умовах є ключовим фактором економічного зростання і головною цінністю суспільства», що підтверджує важливу роль інтелектуального капіталу в управлінні.

Вперше поняття інтелектуального капіталу було використано у 1969 р. Дж. Гелбрейтом. Одним з відомих економістів-теоретиків ХХ ст. у праці «Знання – як капітал» [2]. Автор мав на увазі під цим терміном результат інтелектуальних здібностей людей, адже вони є визначальним багатством будь-якого суспільства.

Визнаними у світі піонерами з визначення інтелектуального капіталу є Лейф Едвінссон та Майкл Мелоун. В їхній книзі «Интеллектуальный капитал» [3] чітко сформульовані визначення та висновки, які підкріплені даними прикладних соціологічних досліджень та реально використовуються у практиці сучасних корпорацій. Автори відносять до інтелектуального капіталу фактично усі види ресурсів, до яких неможливо застосувати традиційні оцінки корпорацій. Ними виділено у структурі інтелектуального капіталу дві головних складові – «людський» капітал (human capital) та «структурний» капітал (structural capital), головною особливістю яких є те, що кожна з них породжена знаннями людини. Сукупність цих знань визначає приховані джерела цінності, які наділяють компанію нетрадиційно високою ринковою оцінкою.

Першим дослідником природи інтелектуального капіталу вважається Томас Стюарт (Thomas Stewart). Він говорив, що інтелектуальний капітал це сума знань усіх працівників компанії, що забезпечує її конкурентоспроможність [4].

К. Арабян вважає інтелектуальний капітал складовою інтелектуального потенціалу: «інтелектуальний потенціал (знання компанії) являє собою сукупність усіх формалізованих і неформалізованих знань компанії та вміщує три основних компоненти: інтелектуальний капітал, інформаційний капітал, людський капітал» [5].

О. Кудирко вважає «нематеріальні активи» більш широким поняттям, якому притаманні всі аспекти невідчутних активів, воно включає у себе інтелектуальні складові [6].

Дехто з дослідників отожднює поняття «інтелектуальний капітал» з нематеріальними активами (С.В. Комаров, А.Н. Мухаметшин [7]), але це поняття більш

широке і включає в себе нематеріальні активи.

Аналіз цих праць та іншої сучасної економічної літератури показав, що сутність інтелектуального капіталу розкривається через визначення його структури, призначення, можливостей управління ним з метою одержання вигоди.

Головну роль у формуванні, розвитку й реалізації інтелектуального капіталу відіграє вища освіта, яка безпосередньо формує людський капітал і опосередковано через нього впливає на формування організаційного і інтерфейсного капіталів як основних підсистем інтелектуального капіталу [8]. Її головне завдання – підготувати фахівців, здатних і бажаючих створювати й сприймати зміни й нововведення [2]. Саме здатність ефективно продукувати нові найсучасніші знання і доносити їх до споживачів (студентів та слухачів), формувати нові генерації висококваліфікованих фахівців і адаптувати їх до мінливих вимог ринку визначають конкурентоспроможність національної системи освіти і конкретних вищих навчальних закладів (ВНЗ).

У цих умовах актуальним є роль основних підлодій до формування інтелектуального капіталу ВНЗ, визначення їх сильних і слабких сторін у наявних умовах становлення інформаційної економіки з метою розроблення дієвих рекомендацій для посилення конкурентних позицій ВНЗ на ринку освітніх послуг.

У загальному випадку до інтелектуального капіталу ВНЗ слід відносити інформаційні, інтелектуальні та інші нематеріальні й матеріальні активи, які містять:

- знання та досвід науково-педагогічних працівників;
- ліцензії та документи про акредитацію окремих спеціальностей і ВНЗ у цілому;
- засвідчену сертифікатами відповідність освітніх послуг ВНЗ вітчизняним і міжнародним стандартам освіти, наприклад, розвинених країн, що забезпечує визнання ними дипломів про вищу освіту;
- наукову інформацію (монографії, звіти про НДДКР, наукові статті тощо);
- навчально-методичну інформацію (робочі програми, підручники та навчальні посібники, методичні вказівки, тести тощо);
- корпоративну культуру і соціально-психологічний клімат у ВНЗ та його підрозділах;
- налагоджені зв'язки зі своїми контрагентами (абітурієнтами, освітніми закладами, що їх готують, посередниками, у тому числі іноземними, у наданні освітніх послуг, підприємствами та установами, що забезпечують працевлаштування випускників тощо), а також представниками контактних аудиторій (засобами масової інформації, кредитно-фінансовими установами, політичними рухами, органами влади тощо), налагоджена і перевірена часом система працевлаштування;
- економічну інформацію (маркетингову, відомості про економічних контрагентів ВНЗ, наприклад, про фірми, що здійснюють набір студентів за кордоном, техніко-економічні характеристики навчального, дослідного та виробничого обладнання, технології тощо);
- права власності ВНЗ та його працівників на продукцію інтелектуальної праці (ноу-хау, патенти, зареєстровані торговельні марки, «розкручені» бренди, промислові зразки тощо);
- програмне, інформаційне та інше забезпечення

комп'ютерних інформаційних систем (ІС);
 – наукомісткі вироби та послуги, технології їх виробництва;
 – засоби комунікації та зв'язку, інформаційні системи та технології управління (переважно комп'ютерні);

– імідж та ділову репутація ВНЗ.
 Узагальнюючи вищенаведену інформацію, структуру інтелектуального капіталу ВНЗ можна зобразити таким чином (рис. 1).

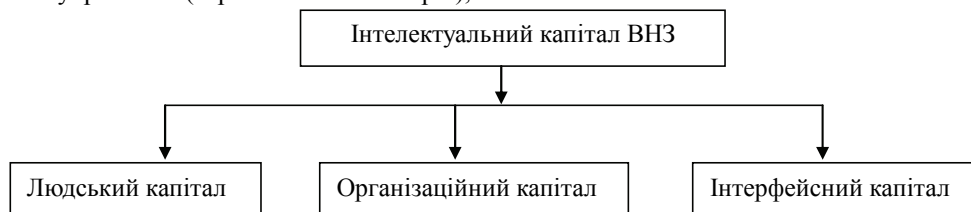

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу ВНЗ

У сукупності всі структурні елементи інноваційного капіталу використовуються в основних бізнес-процесах ВНЗ і формують головний результат діяльності ВНЗ – випускників, майбутнього фахівця, бакалавра, магістра тощо. Важливість і значимість кожної зі складових інноваційного капіталу очевидна, а їх взаємодія має суттєвий вплив на створення і примноження інноваційного капіталу вузу.

При формуванні інноваційного капіталу вузу необхідно враховувати його особливості, пов'язані з характером завдань і функцій, які виконуються вищими навчальними закладами.

Відповідно до процесного підходу формування інноваційного капіталу відбувається в результаті виконання завдань і функцій вузу, основними з яких є:

- розвиток фундаментальних досліджень як основи для створення нових знань, освоєння нових технологій, становлення і розвитку наукових шкіл, наукових колективів на найважливіших напрямках розвитку науки та техніки;
- забезпечення підготовки в вузах кваліфікованих фахівців і педагогічних кадрів вищої кваліфікації на основі новітніх досягнень;
- збереження і зміцнення визначального характеру науки для розвитку системи вищої освіти;
- розвиток інноваційної діяльності вузів;
- розвиток співпраці з науково-дослідними інститутами і підприємствами;
- створення умов для захисту інтелектуальної власності та авторських прав розробників як основи зміцнення і розвитку вузівської науки;
- створення якісно нової експериментально-виробничої бази вищої школи;
- розвиток фінансової бази досліджень і розробок за рахунок використання позабюджетних коштів і інноваційної діяльності;
- розширення міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів в області інтелектуальності власності.

Для залучення інтелектуального капіталу необхідно коригувати бюджетні інструменти для подальшого інвестування у наукові дослідження, виробляти диференційовані підходи до підтримки і фінансування різних стадій дослідницького циклу, встановлювати зрозумілий і прозорий зв'язок між науковими результатами і винагородою, яка є адресною. І в той же час, надавати різні можливості для творчого зростання і професійної самореалізації молодих дослідників.

Наприклад, у зарубіжній практиці розвиток інтелектуального капіталу ВНЗ здійснюється за допомогою підтримки держави наукової та інноваційної діяльності у вищих школах.

У Великобританії підходи до формування інтелектуального капіталу реалізується через систему «подвійний підтримки». Стратегічне фінансування проводиться через одноразові субсидії. Паралельно департамент інновацій, університетів і компетенцій фінансує дослідницькі поради, які, у свою чергу, інвестують дослідження в країні на проектній основі. Таким чином, одноразові субсидії забезпечують стабільність і стратегічні ресурси, які університети можуть витратити відповідно до своїх пріоритетів і програм розвитку.

Основні підходи до формування інтелектуального капіталу ВНЗ в Ірландії проходять через розвиток зв'язків вищої освіти і промисловості. При цьому велика роль держави в інноваційних процесах: підтримується ряд ініціатив із розвитку зв'язків між системою вищої освіти і промисловістю. Прикладом такої ініціативи може служити установа центрів науки, інженерії та технології з метою накопичення та обміну знаннями, створення і використання можливостей для інновацій. Прикладні дослідні центри при ВУЗах працюють з дослідниками для виявлення комерційних можливостей у тому чи іншому проекті, для укладення договорів з підприємствами, захисту прав інтелектуальної власності кафедр університету [9].

Якщо говорити про Норвегію, то вона приділяє велику увагу взаємодії освіти і науки: є велика кількість як державних і приватних науково-дослідних інститутів. Всі ВНЗ Норвегії зобов'язані проводити фундаментальні дослідження та підготовку наукових працівників, використовуючи роботи випускників ВНЗ і програми докторантів. Університети відповідають не тільки за проведення фундаментальних досліджень і підготовку наукових кадрів, а й за комерційне використання результатів винаходів, зроблених їх співробітниками. Частка державних інвестицій відносно висока – близько 1,7 % від ВВП [9].

Особливо цікавий досвід Сінгапуру у підходах формування інтелектуального капіталу вищої школи. Основний підхід ґрунтується на забезпеченні фізичного та емоційного благополуччя вчених (адаптація), підтримка розвитку, максимальне розкриття наукового потенціалу, фінансове заохочення наукових досягнень.

Виявляються сильні і слабкі сторони вченого, після

закінчення аспірантури вчений 2 роки проводить у науково-дослідному інституті, потім вибирає шлях у промисловість, корпоративні лабораторії, державне управління, до ВНЗ або НДІ. Також виплачуються різні нагороди і стипендії для талановитих вчених на всіх етапах їх кар'єри, від молодих студентів до докторських стипендіатів.

Використовуючи закордонний досвід реформування системи вищої освіти, в Україні пропонується використовувати нові підходи до формування інтелектуального капіталу пов'язані в першу чергу з розподілом бюджетних коштів у цій сфері, що враховують накопичений інтелектуальний потенціал ВНЗ. Діяльність ВНЗ багато в чому заснована на нематеріальній базі, що включає в себе знання, досвід професорсько-викладацького складу, розроблені навчально-методичні матеріали, що використовуються в навчальному процесі, наукові розробки, патенти, ліцензії тощо, які є головними активами ВНЗ. Інтелектуальний капітал ВНЗ повинен представляти ноу-хау кафедр, включаючи колективний досвід і навички, які покликані підвищувати їх ефективність та розвивати новаторські ідеї.

Для української дійсності інтелектуальний капітал ВНЗ являє ключовий ресурс, виражений в знанневих і компетентнісних активах ПВС кафедр, в активах ринку праці, на які орієнтується сучасна вища школа, в активах її інфраструктури, яка допомагає стимулювати і розвивати наукову думку, а також забезпечувати ефективну діяльність ВНЗ в відповідно до економічних вимог ринку.

ВИСНОВКИ

Розглянутий зарубіжний досвід формування та розвитку інтелектуального капіталу ВНЗ повинен розвиватися за наступними напрямками:

- тісна співпраця з виробничим і державним сектором економіки дозволяє закордонному науковому співтовариству ВНЗ розвивати нові форми співпраці та впроваджувати свої досягнення в різні сектори економіки;

- успішне застосування нових науково-практичних ідей не відбувається випадково, вони представляють собою дослідження у довгостроковій перспективі і залежать багато в чому як від приватних, так і від академічних інвестицій;

- фінансова підтримка університету є вагомим фактором для просування наукових думок, які в подальшому можуть послужити основою для розвитку або навіть створення нових напрямків і пріоритетів у бізнесі та економіці;

- центральне місце у розвитку інтелектуального капіталу університетів займає роль держави у зарубіжних країнах і його фінансування НДДКР, що обчислюються мільярдами і має колосальний вплив на зростання економіки і виробництва.

Список використаних джерел

1. Voit S.M., Kholod S.B. Активізація трудового творчого потенціалу через інтелектуальний капітал. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2016_1_6
2. Gulbrein Zh. Знание – как капитал / пер. с англ. под ред. М.В. Грега. М.: Знание, 1998. 217с.
3. Edvinsson L. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower. N.Y.: Harper Business, 1997. 225 p.
4. Стюарт Томас А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / пер. с англ. В. Ноздриной. М.: Поколение, 2007. 368 с.
5. Арабян К.К. Методика оценки интеллектуальных активов: монография / за ред. проф. К.К. Арабян. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. 127с.
6. Кудирко О.В. Нематеріальні активи та інтелектуальний капітал: порівняльний аналіз економічних категорій. Академічний огляд. 2013. № 2 (39). С. 30-35.
7. Комаров С.В., Мухаметшин А.Н. Методологический анализ категории «нематериальный капитал». Вестник ПНИПУ. Социально-экономические науки. 2012. № 13 (37). С. 45-64.
8. Ілляшенко С.М. Сутність, структура і методичні основи оцінки інтелектуального капіталу підприємства. Економіка України. 2008. № 11. С. 16-26.
9. Селивестоват О.В., Фролова Н.С. Интеллектуальный капитал ВУЗа, как один из компонентов образовательных услуг: международный опыт финансирования и развития научного потенциала высшей школы. URL: <https://naukovedenie.ru/PDF/167EVN314.pdf>

References

1. Voit S.M, Kholod S.B Activation of labor creative potential through intellectual capital. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2016_1_6 (in Ukrainian).
2. Gulbrein Zh. Knowledge – as capital / transl. from English by ed. M.V. Greg. Moscow: Knowledge, 1998. 217 p. (in Russian).
3. Edvinsson L. Intellectual Capital. Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower. N.Y.: Harper Business, 1997. 225 p.
4. Stuart Thomas A. Intellectual capital. New source of wealth organizations / transl. from English V. Nozdrina. Moscow: Generation, 2007. 368 p. (in Russian).
5. Arabyan K.K. The method of evaluation of intellectual assets: monograph / ed. prof. K.K. Arabyan. Moscow: UNITI-DANA, 2010. 127 p. (in Russian).
6. Kudyрко O.V. Intangible assets and intellectual capital: a comparative analysis of economic categories. Academic review. 2013. № 2 (39). pp. 30-35. (in Ukrainian).
7. Komarov S.V., Mukhametshyn A.N. Methodological analysis of the category "intangible capital". Bulletin PNIPIU. Social and economic sciences. 2012. № 13 (37). pp. 45-64. (in Russian).
8. Ilyashenko S.M. The essence, structure and methodical basis for assessing the intellectual capital of an enterprise. Ukraine economy. 2008. № 11. pp. 16-26. (in Ukrainian).
9. Selivestovat O.V., Frolova N.S. Intellectual capital of the university, as one of the components of educational services: international experience in financing and developing the scientific potential of higher education schools. URL: <https://naukovedenie.ru/PDF/167EVN314.pdf> (in Russian).